

חנוכת בית־המדרש למורים "מזרחי" (ענייני חנוכה)

רבותי! הנואמים הנכבדים עמדו בקוים בולטים על תולדותיו של המנוח ר' רפאל שלמה כ"ר אברהם גוך ז"ל, שהבנין, שאנחנו עוסקים היום בחגיגת חנוכתו, נקנה מעזבונו. רוצה אני גם־כן להוסיף כמה קוים, על־פי ידיעתי. מר אוסישקין והנשיא ר' נחום סוקולוב קשרו את שמו של ר' רפאל שלמה גוך עם השם קלמן זאב ויסוצקי. עם האחרון לא נפגשתי. אבל מימי ילדותי עדיין שמורים אצלי זכרונות ממנו. סמוך לעיר מולדתי ישנה עיירה קטנה, כמו כפר, שיושבים בה גם עכשיו יהודים עובדי אדמה. זה היה, ביחוד אז, חידוש ברוסיה. זוהי העיירה דובנוזש, הקרובה לדוינסק ולגריבה עיר מולדתי. ר' קלמן זאב ויסוצקי היה אחד מהאכרים בדובנוזש. עוד לפני שהתחילה תנועת "חבת ציון" להכות שרשים, הוא ערג לשוב אל הטבע, ובתוך לבבו ערג שהטבע הזה יחייב אותו לשוב אל עבודת האדמה בארץ־ישראל. באכסמפלר של קלמן זאב ויסוצקי יש כמה דברים טובים שהם לבושים בלבוש חילוני עולמי. אולם אם נחקור אתרי מקורם, אחרי המעין, מהיכן הדברים עלולים לקלוט את חיותם, נמצא שהמקור הוא מקור הקודש. ר' קלמן זאב ויסוצקי היה אחד מהדבקים בלמוד יראת־שמים לפי שיטתו של ר' ישראל סלנטר ז"ל. מחשבותיו המוסריות והשקפתו הלאומית והאנושית, קבלו אחרי־כך צורה מקושרת לארץ־ישראל ולתחית האומה.

ר' רפאל גוך ז"ל היה בן לאחד הרבנים הגדולים והצדיקים. אנכי הכרתי אותו כבר בשנים האחרונות לחייו, על־ידי שתי פגישות. הפגישה הראשונה היתה פה בארץ־ישראל, ביפו. נזכר אנכי בהלצה אחת שאמרתי אז, ואולי כדאי לחזור עליה. הוא בא אלי ליפו לבקרני ומצא שאני מאוד מרוצה מארץ־ישראל. זה היה בזמן שהוא קיבל, כמו יתר העולים, את הפתקא האדומה. אז, בארץ־ישראל, אסור היה לנו לבנות בתים והיינו בונים רפתות ומשתמשים בהן בתור בתים, וה"בקשיש" היה מתרץ שאנחנו רוצים לבנות רפתות עם חלונות רחבים. זאת היתה הדקלרציה שהיתה לנו אז. והנה אמר לי ר"ש גוך, הייתי רוצה לדעת באיזה אופן אתה שמת מההווה שלנו בארץ־ישראל. אמרתי לו, אני שמח גם מההווה שלנו בארץ־ישראל. תרשה לי לפסוק פסוק אחד מדברי דוד המלך: "שפטני אלקים וריבה ריבי מגוי לא חסיד"¹, והרי תשאל, וכי זהו הגנאי של הגוי שהוא לא חסיד, משמע שהוא צדיק?! הנה, אתם סובלים צרות מניקולאי הצר המושל יחידי ברוסיה,

¹ תהלים מג א.

ואנחנו סובלים מעבדאל חמיד. אבל נתאר לנו שיהודי אחד, חכם ואמיץ ברוחו, היה נגש לניקולאי ואומר לו: "כיצד אתה, ניקולאי, עושה צרות לעם שלם של ששה מליוני אנשים, נתינים נאמנים, הנאמנים לכל חוקי ארצך, ארץ מולדתם? למה אתה משפיל ומצער אותם כל־כך ועומד על שפיכת דמם?" ניקולאי היה – למשל – עונה לו: "טוב, אתה קובל עלי – בבקשה. אבל גם לי יש טענות, ואני רוצה בדין תורה אצל רב יהודי, מכיון שיודע אני שבתורה כתוב 'דל לא תהדר בריבו'² ואין רחמים בדין"³. וכדין, ניקולאי היה יכול לומר: "אתם יושכים בארצי, ואתם שכנים שלי. רוצים אתם להמשיך לשבת בארצי על־פי התנאים שלי – טוב, ואם לאו – לכו לכם, ובקשו לכם דירה אחרת". אזי היה הרב מוכרח לפסוק שהדין עם ניקולאי ולא עם היהודי המתאונן עליו. אבל אלו איזה יהודי היה ניגש לעבדאל חמיד ואומר לו: "כאן – ארצנו הקרושה שניתנה לנו כברית ובתנאים יותר חזקים משמים וארץ. זאת היא ארצנו, אומתנו קיימת, ואנחנו רוצים לשוב אליה – איה הצדק והמשפט, שאם רוצים אנו לשוב אל ארצנו, הנך נותן לנו פתקא אדומה ומצר לנו, ואם רוצים אנו לבנות בתים, אתה אוסר עלינו?", הרי אף אם עבדאל חמיד ירצה להתדיין אתנו, הרב לא יצדיק אותו בדין. ועל זה אומר הפסוק: "שפטני אלקים וריבה ריבי מגוי לא חסיד". זאת היא תפלה לבבית על כל כנסת ישראל שתצא מהגלות ותשאר בארץ־ישראל, שהיא שלנו בדין ולא בחסד לאומים. הרעיון הזה משמח אותי גם בהווה, מפני שפה אנחנו יודעים את צדקנו, מה שאי־אפשר לדעת בכל מקום בגולה. מאז היה מקושר אתי קשרי ידידות.

נפגשתי אתו עוד פעם בקישינוב לפני המלחמה בשנת תרע"ד. ובוויסבדן בשעת המלחמה, ואז היה המליונר הזה החבר הטוב שלי. עסקנו הרבה בעניני תורה, הוא היה שקדן גדול ובקי בש"ס. אז החלה כבר הכבוד בהשגת כספים, מחשבותיו היו נתונות בימים האלה לתחית ארץ־ישראל ולתחית התורה בארץ־ישראל, בצורה כזאת שהיא תהיה חודרת לכל שדרות החיים.

אם נעבור מהספור האישי למצב ולתוכן של המוסד הזה ולתוכן של הזמן הזה שאנחנו עומדים בו, נמצא כאן איזה חזון.

חגיגת חנוכה עם מצותה ועם הדלקת נרותיה, אנו מוצאים בה איזה דבר שיש לנו לחשוב על אודותיו ועל כח האחרות שבנו. אנחנו נתקלנו, אז, בעם יוון, שהשאיף שם גדול בעולם. החכמה היוונית נכנסה בכללות העולם והכניסה, אז, גם בנו תסיסה. הגמרא אומרת שעל החכמה היוונית נגזרה גזירה. לשון הגזירה היא "ארור אשר ילמד את בנו חכמה יוונית"⁴. לא כתוב "אשר ילמוד" אלא "אשר ילמד את בנו". חכמינו הקדושים התיראו מאוד שמא החכמה היוונית תמשוך את הנוער ותנתק אותו מאמונת קדוש ישראל. אך ורק לקרובים למלכות הותר, בקושי, ללמוד חכמה יוונית. אולם גם

² שמות כג ג. ³ כתובות פד א. ילקו"ש ואתחנן תתטו. ⁴ בבא קמא פב ב.

נאמר שם, שעל חכמה יוונית לבד נגזרה הגזירה, אבל לא על לשון יוונית: "לשון יווני לחוד, חכמה יוונית לחוד"⁵. דברי חז"ל עמוקים ואין להבינם כפשוטם. הכוונה "בלשון יוונית" אינה אך ורק לפירושן של מלים יווניות, אלא זה גם נכנס בתכונות של מדע. ההבדל בין 'לשון' ל'חכמה' הוא הבדל שבין סגנון לתוכן. בשעה שחז"ל אומרים "לשון יוונית לחוד" – הכוונה לסגנון. את התוכן, את החכמה, אין לנו צריכים לקבל אלא מתורתנו הקדושה. התוכן שלנו הוא עשיר ורענן ומכניס חיים אציליים ליחיד ולרבים עד שאין לנו צריכים להשתמש בנידון זה כדברים שאולים. כמה שנוגע לסגנונות, ליפוי הדברים, רואים לנו שגם אחרי כל המלחמות והניגודים הגדולים שבינינו ובין היוונים, מצאו חכמינו הקדושים סמך בפסוק: "יפת אלקים ליפת וישכן באהלי שם – יפיותו של יפת יהא באהלי שם"⁶. מתוך כך הותר לתרגם את התורה ליוונית.

מה אנחנו למדים מזה? אנחנו למדים איך עלינו לנהוג בשעה שאנו נזקקים לשאול את השאלות של הקודש והחול. לפי הנהוג בעולם חושב האדם בתחלת מחשבתו, שהקודש והחול הם בבחינת "ויתרוצצו" שהם דברים הצוררים זה את זה. אולם האמת היא, שאין כל ניגוד בין הקודש והחול. אם אנו, חלילה, עוזבים את התוכן של הקודש ורוצים להחיות את נשמתנו היחידה, נשמת האומה, מתוכן חול, הרי זה דבר שהיה לא יהיה. "ממלכת כהנים וגוי קדוש"⁷ תמצא את פרנסתה הרוחנית מנכסי הקודש. אולם בשעה שאנחנו באים לסגנון את החיים לתת לחיים צורה חיצונית, אנחנו אומרים, שכשם שאין אנחנו נעלבים מזה שבשעה שנגש שלמה לבנות את בית המקדש, הוא שלח למלך חירם בקשה לתת לו אנשים לכרות בעדו עצים, "כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרות עצים כצדונים"⁸, כך לא נעלב אם נצטרך להשתמש בעזרת כחות חוץ בהכנת הצורה החיצונית לחיים. צידונים כרתו עצים וגם גרים שהיו בארץ היו מסתתרים את האבנים, אבל עצם קדושת המקדש נשארה בידינו וידענו לשמור את קדושת המקדש ועבודת הקודש. היוונות בתור חכמה היא הכחשת הקודש, חילול הקודש. "המחלל את הקדשים" – הדגישו הקדמונים – "אין לו חלק בעולם הבא"⁹. "קדוש לעולם קיים"¹⁰, ואנחנו שואבים את כח חיינו הלאומיים מאותו המקור הנצחי שהוא יכול לבלות עולמים, זמנים נצחיים ולא רק דורות, שהוא ישאר לנו לעולמים מקור בלתי נשאב.

ברצוני להעיר מחשבה שגרענה מתאים למה שאנו חפצים, היום, לזכור ולהתעורר עליידו. אנו מדליקים בחנוכה שמנה נרות (נחלקו חכמים אם "פוחת והולך" או "מוסיף והולך") – כאן הנס הדתי. ויש גם הזכר הלאומי, הוא הפבוש, שעליידי החשמונאים התגברנו על הצרים שרצו לשעבדנו, לשעבד את ארצנו, לשעבד את גופנו, רוחנו ונשמתנו ביחד. המלחמה והכבוש הם מהנסיים שהקב"ה רצה בהם. הברייתא היא זו שמספרת לנו את נס פך השמן, ובתפלות אנחנו מזכירים את הנצחון והחירות,

⁷ שמות יט ו.
¹⁰ סנהדרין צב א.

⁸ מגילה ט ב.
⁹ אבות ג יא.

⁵ שם פג ב.
⁶ מלכים א ה כ.

דברים ממשיים. המצוות המיוחדות הם דברים העומדים מעל לכל העם כולו. והזכר של העם בתפילותיו צריך להיות מסומן עליידי דבר שכל העם הכיר – זהו הכבוש והנצחון הלאומי. הנצחון לא היה רק הצלת אדמתנו, הצלת גויתינו, כי אם גם הצלת רוחנו ונשמתנו. אנחנו מלומדים כנסים, והנס זקוק לקדושת המקדש, לאותה הקדושה שבאה מכסא כבוד מקדשנו. מציאת הפך, בשעת הטומאה, היה זה בלי ספק מעשה ההשגחה.

לכאורה היה די לו החשמונאים היו מתקנים שבעה ימים לחג התנוכה, והרלקת שבע נרות – זה היה מתאים למנורת המקדש. מדוע, אם כן, מדליקים אנו שמונה נרות? לדעתי ניחא¹¹. יש הלכה אחת הבנויה בעיקרה על הרעיון, שכל ישראל צריכים להיות מרושמים מזה שבעולם החיים ישנם שני סוגים: הקודש והחול.

החיים בכללותם אינם מתקיימים באומה כיאם דוקא באופן ששני היסודות הללו יתמלאו ויהיו בריאים ומשמשים לתקומתה של האומה. כשם שהאדם עושה את עבודתו בשתי ידיים, ככה גם החיים הם בשתי ידיים. בגמרא כתוב "גדולים מעשה צדיקים (פירוש רש"י – מקדש) ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב 'אף ידי יסדה ארץ וימני טפחה שמים', ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב 'מכון לשבתך פעלת ה', מקדש אדני כוננו ידיך" (כתובות ה א). כוננו ידיך – שתי ידיים. מזה עלינו לדעת שכשם שאנחנו צריכים להשתמש ברכוש של הקודש וגם ברכוש של החול, כך אנו מתויבים לשמור שתהיה הבדלה בין הקודש ובין החול, ולא נכשל בפח של החכמה היוונית, שמצדה אין קודש בכלל בעולם. כל מה שהמוח היווני יכל להכיל בקרבו מתהום קרקע עד רום שמים, אינו אלא חול. אבל לא כן כנסת ישראל – "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם"¹². אבל אנחנו יודעים איך לעשות רתוקות, איך לחבר את השמים ואת הארץ, ודוקא ע"י חוש ההבדלה, הקודש הוא קודש בתכלית השלמות. ואנחנו שואבים כל מה שדרוש לנו מכל המהות שלו ומכל התוכן שלו ומכל אוצר החיים שלו. ואת העולם נתן בלבנו. ואנחנו מבדילים, שלעולם לא יבואו זהרורים של חול ויטשטשו את העשירות של הקודש. על כן אמרו חז"ל: "לא יעשה אדם בית חבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר כנגד עזרה, שלחן כנגד שלחן, מנורה כנגד מנורה" (ר"ה כד א). אסור לעשות כעין הכלים שהיו בבית המקדש. הקודש שומר את גבולותיו, הוא מגן על עצמו, שלא יבוא כל זרם של חול למעט את שויו. ודוקא ע"י השמירה הזאת נותן הקודש חיים וגם מקום לחול ולמערכות החול.

הדין הוא כך: בזמן שהמנורה עשויה זהב היא צריכה גביעים, כפתורים ופרחים, והשעור שהתורה מסמנת. אבל אם יש עניות בעולם ואי אפשר לעשות מנורת זהב, הדין הוא, ששבעה נרות מעכבים (– לא פחות מזה), אבל גביעים כפתורים ופרחים לא מעכבים¹³. כתוב במגלת תענית ומסופר בגמרא, שאחרי המלחמה היוונית היה העם היהודי מדולדל כליכך בנכסים, שלא היה באפשרותו של כל העם כולו לעשות לו מנורה

¹¹ ע"י מצות ראייה סימן תרע.

¹² תהלים קטו טז.

¹³ מנחות כח א, וע"י אגרות הראי"ה ג תשצו, וכן במצות ראייה שם.

של זהב בבית־המקדש, לאחר שהיוונים קלקלו את מנורת הקודש. מה עשו אנשי בית־השמונאי? נכנסו בשפורדין של ברזל וחיפוס בכעץ, בעניות חמריה כזאת עמדנו בעת העשירות הרוחנית הגדולה, ומוזה התחילה הישועה. חששו אנשי בית השמונאים שאם יתקנו רק שבעה נרות, יעשו מנורות חילוניות כמו של בית־המקדש, של שבעה נרות. אנחנו יודעים, שנצח ישראל בנוי על ההכרלה בין הקודש והחול ועל צרופם בחיים. המנוח זכרונו לברכה, שככתו נקנה הבנין הזה, היה בו ממויגת החול והקודש. גם במוסד הזה ישנה מויגה בין קודש וחול. לומדים כאן תורה־שבכתב ותורה־שבעל־פה, ולומדים הלק מהמדעים שנדרשים לעולם, לחיים בצורה של חול. אבל לא נשכח את המלחמה שהיתה אז, ועדיין לא פסקה. אנחנו צריכים לדעת, שאם לא נהיה זהירים, אז יש לפעמים שזרעוני חול רוצים לעשות מכל הקודש חול. בשעה שאנחנו לומדים תורה־שבכתב, והוא הדין תורה־שבעל־פה, אין לנו לומדים אותן לשם ספרות בעלמא ואפילו לא לשם ספרות לאומית בעלמא ולא לשם מדע בדרך כלל, כי אם משום "שאותם ציוה ה' אלקינו ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם כאשר ציוני ה' אלקים ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים"¹⁴. יעזור השם שהמזיגה הזאת תתקיים באופן הנעלה ביותר בבית הזה, שהנפש הטהורה הזאת של הנדיב ר' רפאל שלמה ב"ר אברהם גופן ז"ל, איפשרה את קנייתו, ונזכה לראות מכל בתי ישראל העוסקים בעבודת הרוח של ישראל ובהרבעת התורה את הגשמת הפסוק "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים"¹⁵.